

Elena Grínina
Universitat de Relacions Internacionals de Moscou

CATALANS PEL MÓN: RÚSSIA

RESUM

La presència dels catalans arreu del món sempre ha estat molt activa i encara ho és actualment. Per això no és d'estranyar que alguns fenòmens de la cultura catalana hagin deixat fortes petjades a Rússia, entre les quals cal destacar Ramon Llull, els Jocs Florals i la literatura contemporània catalana. Alhora, per als russos, conèixer la cultura catalana ha estat una manera de descobrir la terra incògnita.

Paraules clau: lul·lisme rus, Jocs Florals, cultura catalana, catalanística russa.

Els catalans pel món, així es diu la famosa narració de Pere Calders ([1955] 1994) on l'autor descriu la vida dels emigrants, solitaris i tristos d'haver perdut la pàtria. El seu personatge, que parla català amb el lloro, té un sentiment de nostàlgia pel fet de trobar-se fora del seu propi país. Dóna la sensació que l'únic patrimoni que té un home a l'exili resulta l'idioma. Quan vaig llegir aquesta narració durant els meus estudis a la Universitat, ja fa més de trenta anys, tenia idees vagues del que era la nostàlgia, millor dit del que era un remei per a expressar el dolor que sofria el poble català després de la guerra civil. Tampoc no m'adonava que el fet de riure era una manera de parlar de coses molt serioses, sobretot polítiques, ocultant la veritable tragèdia. Però, en canvi, sí que m'adonava de la presència activa dels catalans arreu del món. No tenia cap dubte que els catalans fossin la part més enèrgica i més treballadora de la societat espanyola. Hi havia molts catalans a Moscou i sobretot a l'ambaixada. Alguns donaven classes de català a la Universitat. El primer ambaixador d'Espanya després de la recuperació de relacions diplomàtiques amb Rússia fou català, Juan Antonio Samaranch, encara que no el vaig sentir parlar mai en català, potser perquè representava l'Estat espanyol. Nogensmenys, gràcies a ell van aparèixer els primers manuals i llibres en català a Rússia i els estudiants de la facultat de Lletres van obtenir la possibilitat d'aprendre'l. Més tard van arribar els professors de Catalunya, entre ells, Josep M. Farré i Mercè Cenabre, que ens ensenyaven llengua, literatura, història, geografia, tot introduint-nos al món de la cultura catalana. Així és que la meua pròpia interpretació del relat *Els catalans pel món* era literal, i per a mi significava la presència ubiqua dels catalans arreu del món.

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer alguns fenòmens de la cultura catalana que han deixat petjades a Rússia, entre els quals cal esmentar-ne els tres més importants, Ramon Llull, els Jocs Florals i la literatura contemporània catalana. Analitzant-los, es pot veure que un interès viu dels russos per la cultura catalana es desperta en tres períodes històrics diferents en els quals voldria centrar-me més detalladament.

1. El primer autor català que Rússia va conèixer fou Ramon Llull, filòsof, místic, missioner i escriptor mallorquí de l'Edat Mitjana. I això s'esdevingué a finals del segle XVII. De fet, aleshores a Rússia no se sabia res de la llengua i la literatura catalanes. Però Ramon Llull arribà a ser una figura molt popular entre els partidaris d'una de les branques de la fe cristiana ortodoxa que s'oposaven a l'Església oficial.

Revue d'études catalanes, n° 1 (2014), 75-78.

Date de réception : 27/06/2012 Date d'acceptation : 15/06/2013

© Association Française des Catalanistes. Tous droits réservés.

Efectivament, l'obra lul·liana de caràcter teològic va causar un gran impacte en la filosofia i el pensament mundial dels segles posteriors perquè després de la seva mort en diverses universitats es van crear cercles lul·lians, sobretot a Europa Occidental. Aquest tema ha molt ben estudiat. Per exemple, la seva influència a França es dedicada la monografia de J. N. Hillgarth intitulada *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. Fora de França, les seves idees foren difoses a Itàlia, Castellà, Europa Central, i amb una tardança incluso a Rússia, on havia una escola lul·liana a partir del final del segle XVII.

La divulgació del lul·lisme a Rússia va començar amb una tragèdia. El místic alemany Kwirin Kulhmann (1651-1689) va arribar a Moscou per difondre la doctrina de Llull. Sis mesos més tard, a conseqüència d'això, fou cremat com a heretge (1689).

Però més decisiu va ser el paper de Yan Belobotzy, el qual, havent-se convertit a l'Església Ortodoxa, fou batejat amb el nou d'Andrei. No se sap si va néixer a Polònia o a Bielorússia. Era escriptor, traductor, filòsof i reformador de l'Església, i, com a tal, traduï *Ars brevis*. En realitat féu una adaptació i, fins i tot, una interpretació d'*Ars Magna* deu anys més tard (1698-1699). Com ja és sabut, és l'obra en la qual Llull intenta crear una llengua universal.

Un quart de segle més tard (1725), Andrei Denissov que seguia les velles tradicions de l'Església Ortodoxa, va crear la seva variant abreujada d'*Ars Magna* que va arribar a ser molt popular: va ser una mena de manual de lògica per a defensar la fe cristiana.

Per què la doctrina de Llull va conèixer tanta difusió entre els russos, que s'oposaven a l'Església ortodoxa russa? Cal subratllar que la doctrina lul·liana tenia caràcter universal i podia ser una arma en la polèmica religiosa o retòrica contra l'Església ortodoxa. Les notes als marges deixen veure que els propietaris de les còpies lul·lianes eren pagesos, comerciants i artesans, és a dir, ciutadans del «tercer rang» de la societat russa del segle XVIII que no tenien accés a l'ensenyament oficial.

A Rússia, segons les investigacions d'Elena Wolf, una gran especialista en lletres romàniques, Ramon Llull va convertir-se en el veritable líder espiritual dels grups il·luminats en les lluites religioses de l'època de la Il·lustració. Fins i tot existeix el terme «lul·lisme rus», que es refereix a la proliferació a Rússia dels textos lul·lians, és a dir, a les traduccions dels tractats filosòfics del cèlebre escriptor mallorquí. Però la paraula traducció és una exageració, o més aviat, una interpretació. A més, aquests textos no foren impresos, sinó que es copiaren a mà i es popularitzaren fins a principis del segle XIX. Es conserven a les biblioteques de Moscou i Sant Petersburg, però han estat poc estudiats. En total, a les biblioteques russes s'han conservat aproximadament 80 manuscrits. A més d'Elena Wolf, hi ha dues persones que es dediquen al lul·lisme rus: Vladimir Kulymatov i Vsevolod Bagno.

La personalitat i el destí de Ramon Llull van engendrar moltes llegendes. Per exemple, Llull va arribar a ser el protagonista del poema *Alquimista*, compost per Alexei Tolstoi (1867). Aquest cèlebre autor rus fins i tot li atribueix obres que no havia escrit, la qual cosa demostra l'interès que tenia per Llull era enorme.

2. El segon fenomen cultural a esmentar és el dels Jocs Florals. La cultura trobadoresca i els Jocs Florals són sens dubte un tema filològic tradicional. L'interès per aquest tema sorgí a començaments del segle XX, quan fou publicada la monografia de Vasily Shishmariov *Lírica y lírics de l'alta Edat Mitjana* (1911). L'autor hi estudia la poesia cortesana i menciona alguns trobadors d'origen català, per exemple, Guillem de Berguedà, Cerverí de Girona o Guillem de Cabestany.

També ens cal referir-nos a Vladimir Piskorski, un altre especialista en el medievalística ibero-romànica i historiador rus, el qual, una mica més abans (1897), va assistir als Jocs Florals i va descriure aquest certamen en el llibre intitulat *Concurs de*

poetes a Catalunya (1900). També parla de la història de la llengua catalana i dels autors més importants: Ramon Llull, Joanot Martorell, Ausiàs Marc, etc. La seva obra *Sobre el significat i l'origen de les sis males costumes* està dedicada al floriment de l'estat medieval català i a l'activitat de la Cancelleria Reial de Barcelona. Piskorski utilitza epístoles pertanyents al segle XV que poden considerar-se com els primers textos en llengua catalana publicats a Rússia. Aquests documents donen una idea de la prosa documental de la segona meitat del segle XV, època en la qual treballava el conegut escriptor Bernat Metge.

El fet que els intel·lectuals russos haguessin conegut els Jocs Florals no era per casualitat. A partir de la segona meitat del segle XIX, molts viatjants russos, entre els quals hi havia científics, escriptors, pintors, metges, periodistes, van anar a Catalunya per a fer-ne la descoberta i descriure els seus costums en els diaris. Una espècie de *boom*. La imatge va resultar força romàntica, però tots els autors van fixar-se en les aspiracions autonomistes dels seus amics catalans.

Una de les publicacions més extenses és la que duu per nom *Diaris d'Espanya contemporània* (1889) del periodista Isaak Pavlovsky. L'autor, d'ideologia socialista, s'exilià a Rússia i també residí a París. Era molt curiós i durant el seu viatge va conèixer Àngel Guimerà, Narcís Oller, Emili Villanova, Jacint Verdaguer i altres joves escriptors que després serien molt coneguts. Va dedicar la quarta part del seu llibre a Catalunya.

N'han quedat molts records interessantíssims i ara són accessibles al públic català gràcies a l'edició del llibre *La imatge de Catalunya a Rússia. Notes de viatgers russos dels segles XIX i XX*, de Josep M. Farré de qui ja he fet menció. Durant la seva estada a Moscou com a diplomàtic i com a professor, va cercar als arxius les memòries de viatgers russos sobre Catalunya i va publicar-les.

Heus aquí doncs dues citacions d'aquest llibre molt expressives:

El poble senzill mira els castellans com a estrangers, com, per exemple, el nostre mugic mira el turc o l'alemany. Per a ell tots els espanyols son soldatones que arriben a Catalunya per recaptar impostos i apartar la gent pacífica del treball, tot sotmetent-los al servei de Castella, que s'ha convertit en un poble més dolent.

Isaac Iàkovlevitx Pavlovski (1885)

Ofendreu amb cruessa un català si li dieu castellà o espanyol. La seva llengua s'assembla al francès. Aixó es el Llenguadoc de Provença. Catalunya odia Espanya com tot país ric i il·lustrat pot odiar un de rapinyaire, dropo i ignorant que viu a costa seu.

Vassili Ivànovitx Nemiròvitx-Dàntxenko (1886)

Josep M. Farré és un exemple més de catalans pel món.

3. Després de la revolució russa de 1917, el teló d'acer per una banda, i la dictadura de Franco per l'altra, van impedir als intel·lectuals russos que seguissin coneixent no solament la cultura catalana sinó la cultura mundial: es va crear una mena de buit que duraria fins a la recuperació de relacions diplomàtiques entre els nostres països. El lector rus (a excepció d'alguns erudits) no sabia gairebé res de Catalunya, la seva llengua i la seva literatura fins l'aparició de les primeres traduccions del català.

A partir dels anys 80 del segle XX, es pot parlar d'una espècie de «boom» de la literatura catalana a Rússia ja que es publiquen nombroses obres literàries traduïdes del català al rus: Mercè Rodoreda, Mercè Salisachs, Montserrat Roig, Manuel de Pedrolo,

Jaume Fuster, Salvador Espriu, Pere Calders, Quim Monzó, Joanot Martorell, Martí Joan de Galba, Eduardo Mendoza i altres.

Quines són les causes d'aquest «boom»? En primer lloc són la transició política que s'inaugura amb la mort de Franco el 1975, i la transició democràtica a Rússia que comença una mica més tard a partir de l'any 1985. Després de l'aprovació de la llei de normalització lingüística del català (1983), la situació a Catalunya canvia radicalment en la mesura que la llengua catalana que estava prohibida es converteix en una llengua oficial. Reapareix amb força la cultura catalana i, per consegüent, prolifera l'edició de llibres en català. Aquesta onada fou tan forta que va aconseguir arribar fins a Rússia.

Però un paral·lelisme evident dels processos polítics a Catalunya i a Rússia no és prou per a explicar l'apropament cultural entre els dos territoris. En segon lloc, cal tenir en compte el paral·lelisme en els temes capaços de despertar l'interès al lector rus i de captar la seva atenció. El criteri principal en la selecció d'obres a traduir es basa en els temes que poden resultar familiars als lectors russos, com la guerra, els sofriments, el dolor i molts altres.

Una de les conseqüències d'aquest «boom» de la literatura catalana a Rússia és l'aparició d'una plèiade de traductors professionals del català al rus: Nina Avrova, Marina Kienya, Natalia Matias, Marina Abramova, Peter Scobtzev, Galina Denisenko i altres. Totes aquestes persones han estat molt atretes i alhora amb el país que se'ls ha obert.

Per a concloure, val a dir que el fet de conèixer la cultura catalana a Rússia ha estat com un descobriment de la terra incògnita. Cal afegir que els catalans s'han fet conèixer i estimar pels russos i, en aquest sentit, qualsevol rus que avui en dia va a Barcelona sap que s'hi parla català. Aquests darrers anys, la situació ha canviat d'una manera molt pronunciada gràcies a les noves tecnologies: l'internet ens facilita la comunicació i podem trobar-nos pertot arreu simultàniament. Què fan els catalans davant d'aquesta nova situació? Pregunta que ens porta a plantejar un tema fascinant: «Catalans pel món virtual».

BIBLIOGRAFIA

- Calders, Pere ([1955] 1994). *Cròniques de la veritat oculta*. Barcelona: Edicions 62.
- Farré, Josep Maria (2010). *La imatge de Catalunya a Rússia. Notes de viatgers russos dels segles XIX i XX*. Lleida: Pagès editors.
- Hillgarth, Joselyn N. (1998). *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Багно, Всеволод (2003). «Русское люллианство как феномен культуры». Dins Рамон Льюль *Книга о любящем и возлюбленном*. Sant-Petersburg: Наука, pp. 250-265.
- Гинько Валентина (1998). «Каталанская литература в России». Dins *Художественная литература Испании в русской печати*. Moscou: Рудомино, pp. 2-6.
- Кульматов Владимир (2000). «К истории распространения идей Луллия в России». Dins *Россия и гносис*. Moscou: Рудомино, pp. 53-62.